NAŠE ŘEČ

ROČNÍK VI. ČÍSLO 4.

VÁCLAV ERTL:

ÚSTAV PRO JAZYK ČESKOSLOVENSKÝ.

V poslední době došlo redakce Naší řeči od různých pisatelů několik návrhů, které se shodovaly v tom, že jest toho pilná potřeba, aby se péči o pěstování a tříbení českého jazyka, spočívající dosud na bedrech několika jednotlivců, lidí ovšem smrtelných, dostalo pevné organisace, která by jí zajistila nejen pevný základ hmotný i vědecký, ale zabezpečila jí i kontinuitu v budoucnosti a vypěstovala v ní určité tradice. Otázku této organisace řešili naši dopisovatelé způsobem dvojím: jedni navrhovali organisovati péči o pěstování jazyka českého formou spolku, na způsob německého Sprachvereinu anebo polského Towarzystwa miłośnikow języka polskiego, druzí (prof. Č. Stehlík z Nymburka) představovali si tuto instituci, pečující trvale a odpovědně o jazyk mateřský, jako zvláštní ústav pro jazyk československý, zřízený a vydržovaný státem a opírající se o třetí, jazykovědnou třídu České akademie nebo podobnou instituci vědeckou.

Forma spolkové organisace, jakou je u nás na př. Jednota Svatopluka Čecha, je pro úkoly zahrnuté v pojem péče o mateřský jazyk z mnoha příčin nevhodná a neplodná. Neboť péče o mateřský jazyk není jen věcí lásky a úcty k jazyku, k jejímuž šíření organisace spolková může ovšem dobře napomáhati, ale je především a hlavně úkolem vědeckým, nemá-li se zvrhnouti v dilettantské brusičství anebo v závodní stíhání cizích slov, do jakého

zapadaly časem na př. německé Sprachvereiny. Jazykový spolek, který by se chtěl vyhnouti těmto úskalím, musel by vzíti na sebe nutně nepříliš moderní formu církve, v níž by vědecké vedení spolku jako církevní koncily předkládalo svým údům určité zásady k věření a zachovávání a jejíž údové by měli problematické právo zavazovati se členskými stanovami, ve všem se svému vědeckému výboru podřizovati a jeho pokyny se spravovati. Neboť tolik zajisté jest jasno, že by se spolek takový neskládal jen z filologů a lidí s jazykovým vzděláním, nýbrž naopak hleděl se rozšířiti do vrstev co nejširších, a tolik také už dnes snad je známo, že by se ani o otázkách jazykových ani o složení vůdčího sboru spolku nemohlo rozhodovati hlasováním členstva nebo jeho volených delegátů, jako se to děje o věcech spolkových ve spolcích jiných. Bylo by tedy členstvo takovéhoto jazykového spolku odsouzeno více méně k smutnému postavení mulieris in ecclesia, a k tomu ovšem není třeba spolku; neboť přijímati výsledky vědeckého badání v kterémkoli oboru a užívati jich v praxi lze stejně dobře i mimo stanovy spolkové. Tento rozpor mezi nutným zřetelem na vědecký ráz jazykové péče a mezi tím, co je hybnou silou a vzpruhou spolkového života, způsobuje ovšem v jazykových spolcích nejen u nás, ale i v cizině zřejmou bezradnost, prázdnotu, stagnaci a odumírání, zdržované právě jen vrozenou nebo vypěstovanou láskou k mateřské řeči.

Péče o vzdělávání mateřského jazyka potřebuje však nejen vědeckého tribunálu, ale i jeho kontinuity. To znamená především, že je třeba, aby tento vědecký tribunál byl institucí trvalou, a ne dočasným spolkovým výborem, který trvá jen potud, pokud jeho členové z jakékoli příčiny, ať pro poměry spolkové nebo pro přetížení jinou prací, nesloží svých funkcí, anebo pokud se spolek nerozpadne. A naše poměry nejsou bohužel dosud takové, aby se za jednoho nebo dva jazykové odborníky, kteří by z jazykového spolku odešli, našla hned tak rovnocenná náhrada. Proti takovýmto obdobím interregna musí býti péče o jazyk zabezpečena, nemá-li zabřísti zase do kalných vod diletantství, z něhož v posledních letech vybředla. A s tím ovšem souvisí dále i kontinuita metody, zásad vědeckých, jimiž se pěstování jazyka musí spravovati. Pracovní metoda není věc, která leží před každým na bíle dni, nýbrž získává se z bohatého fondu vědního a zkušeností. »Naše řeč« za své pětileté trvání mohla by o tom vydati průkazné svědectví, že se nelze dopracovati jen tak přes noc pevných a bezpečných zásad, podle nichž lze dospěti k výsledkům trvalým a vědecky správným. Tato vědecká metoda pracovní je velmi

cenný majetek, který je třeba chrániti, udržovati, rozmnožovati a zdokonalovati; k tomu je třeba trvalé instituce, v níž by tato tradice žila a štěpovala se s generace na generaci, ne pouhého spolkového výboru nebo komise, která se může dnes nebo zítra rozejíti a nesejíti nikdy víc.

K tomu přistupuje dále i požadavek autority. U nás nestačí dobrovolné podřizování autoritě, jaké by mohl a musil mezi členstvem vypěstovati jazykový spolek, ovšem jen potud, pokud by v jeho vedení rozhodovala autorita vědecky imponující, které by se podřizovali dobrovolně nejen členové spolku, nýbrž ovšem i lidé stojící mimo spolek, vahou této autority, nikoli zásluhou spolkového zřízení. Při naší národní povaze, klonící se k individualismu stůj co stůj, k umíněnosti až do malicherností, k »liberum veto«, kde to jen trochu jde, a při našich názorech, že o věcech jazykových může rozumovati a rozhodovati aspoň pro sebe každý, kdo se naučil česky mluvit, nestačí jen autorita imponující. U nás je třeba i autority připuzující, t. j. autority, která, jsouc založena na pevných základech a zásadách vědeckých, měla by zároveň i tolik moci, aby mohla staviti hrubé kažení jazyka, ať už pochází z lehkomyslnosti a z neväžnosti k mateřské řeči anebo z neznalosti a nevědomosti na místech takových, kde by znalost jazyka měla býti podstatnou součástí kvalifikace a vzdělání.

Že nemluvíme do větru, bylo by lze dokázati i z historie posledních let na nejednom makavém příkladě. Pravopis je jistě věc, o níž možno míti velmi různá mínění, ale o níž všichni víme, že je to konec konců v dané chvíli jedno, píšeme-li tak či onak. Je pravda, že může býti pravopis těžší a lehčí a že může býti rozličným způsobem usnadňován, ale víme také, že hlavním požadavkem při každé soustavě pravopisné není jeho jakost, nýbrž jeho jednota, vědomí, že pravopisné zásady takové nebo makové mají jen tehdy smysl, když se jim podřídíme všichni bez rozdílu. Každé liberum veto v otázkách pravopisných je nesmysl, neboť vedle tradice je základní podmínkou každého pravopisu konvence, dohoda, právě tak jako v oblékání, společenském mravu atd. Je-li tedy kde dobrovolné podřizování autoritě na místě, je to právě ve věci pravopisu. A přece jsme byli při předposledním vydání pravopisných Pravidel (1913) svědky toho, že si dokonce jedna část naší vědecké obce postavila hlavu a této úpravy (ne opravy) pravopisu neuznala, ačkoli tato Pravidla z r. 1913 nic podstatného v pravopise neměnila, nýbrž jen stabilisovala podle potřeb časových to, k čemu se již v Pravopise z r. 1904 jevil sklon, a ačkoliv se opírala o autoritu k tomu zajisté přede všemi povola-

nou, jakou je profesor českého jazyka na české universitě. A když se toto děje na dřevě zeleném, co bude na dřevě suchém? Je pak možno míti za zlé »silné individualitě«, jako je na př. Holeček, vysměje-li se Pravidlům z r. 1904 jako Pravidlům z r. 1913 a všem Pravidlům vůbec a píše-li *skouška, zbírka, radosť, pastýrský, získaní, zabiti* a p., anebo usmyslí-li si jedna filosofická revue, že bude psáti všechny zdvojené souhlásky jednoduše a píše-li jednoduše nejen nešťastného »profesora«, pro kterého se česká obec vědecká rozštěpila ve dva tábory jako v dobách ypsilonu, ale i slova česká, *dení, vyši* atd.? Může se ovšem namítnouti, že opravy pravopisu nemají po sobě následovati v krátkých lhůtách, nýbrž že se má vyčkati, až by se oprava vžila, ačkoliv si změny v pravopise často diktuje doba a ač se opravovati dá vždycky spíše věc nevžitá než vžitá. Ale ani s tou zásadou bychom u nás nepochodili a máme ještě v čerstvé paměti hrozbu, kterou si skupina reformistů chtěla před nedávnem vynutiti provedení svých reformních návrhů, prohlašujíc, že si v svém tisku provede reformu pravopisu via facti. A tak věci chodí u nás; mění-li se pravopis (třeba jen o tečku nad *i*), revoluce zprava, nemění-li se pravopis, revoluce zleva, a nekázeň a malichernost na všech stranách.

A jde-li o jazyk sám, není to o nic lepší. Protože naši brusičští diletanti — blahé paměti —, nemajíce potřebné průpravy vědecké, vodili českou veřejnost a české spisovatele jednou sem a po druhé tam, zdiskreditovali to, co se u každého kulturního národa rozumí samo sebou, t. j. péči aspoň o správnost jazykovou, do té míry, že naši spisovatelé mohou volati »timeo philologos«, křivdíce ovšem nevědomky skutečným filologům, jako by křivdil lékařům ten, kdo by volal »timeo medicos« proto, že se před ním nepohodly dvě báby kořenářky. Tato zakořeněná v dnešní generaci nedůvěra, která, jak viděti, není ovšem bez předchozích důvodů, přichází dále vhod i naší pohodlnosti a stává se zároveň širokou zástěrou všeliké polovzdělanosti a ignoranci. Když se Gebauer zdvihl proti diletantství starší generace brusičské, která v každé shodě s němčinou větřila germanismus a vytlačovala jej nejnemožnějšími výrazy, a ukazoval na to, že přemnohé z jejích domnělých germanismů jsou poctivé výrazy české, ba všejazykové, dostalo se tím našim ledabylcům a nedoukům nové posily; prohlásilo se, že podle Gebauera není germanismů, germanismus se stal čímsi pro smích jako strašidlo z Podskalí a psalo se nyní vesele a beze strachu, jak kdo právě dovedl, a dospělo se v tom směru takové dokonalosti, že podle slov známého polského filologa po-

rozumí jiný Slovan českému textu teprve tehdy, když si jej přeloží do němčiny.

K tomu ke všemu přistupuje i povýšené přezírání a podceňování jazykové formy u našich, zvláště vyšších úřadů a u t. zv. světové anebo aspoň na světovost aspirující vědy. Naši úředníci, kteří v době německého úřadování měli na svých stolích německé slovníky a podobné pomůcky, aby si nepoškodili kvalifikaci sebe menší chybou v německém konceptu, neostýchají se, píšíce nyní v svém mateřském a státním jazyce, ani chyb velmi hrubých, o nichž by se poučili z každé elementární mluvnice, a odmítají se suverénní povýšeností každé poučení, domnívajíce se, že českému člověku stačí, jen když je tomu rozumět, ač ani toho vždycky nebývá. A to je i stanoviště mnohých našich učenců, když píší česky. Píší-li pro cizinu (a není-li to zrovna Německo), velice jim na tom záleží, aby v jejich francouzském nebo anglickém pojednání nebylo jazykových chyb, neboť jazykové nesprávnosti se pokládají v cizině za kulturní i společenskou zanedbanost, ba neostýchají se ani dožadovati se revise svých konceptů na lidech jazyka toho dokonale znalých; ale odkládají ihned ostýchavost, jakmile začnou psáti po česku. Tu se jim jazyková přesnost (o eleganci ani nemluvím) zdá věcí tak vedlejší a zbytečnou, jako slepému nauka o barvách nebo hluchému vyslechnutí deváté symfonie. Proti vší této naší anarchii v názorech na jazykovou formu, která má své kořeny v povrchnosti, v kusém vzdělání, v umíněnosti a domýšlivosti, je dobrovolná kázeň spolkové organisace prostředkem nedostatečným, právě proto, že není u nás v té věci dobrovolné kázně; nestačí na ni z týchž důvodů ani samozřejmý jinde vliv vědecké autority, nýbrž je k tomu třeba skutečně instituce, která by s autoritativností vědy spojovala i tolik veřejného vlivu, aby její hlas musil býti respektován. Rozumí se samo sebou, že nám netane na mysli nějaká směšná instituce jazykové policie, nýbrž takové zřízení, které by, opírajíc se o autoritu vědeckou i státní, mohlo pracovati preventivně, profylakticky proti šíření nynější zkázy jazykové, proti nekulturní nedbalosti v jazykové formě a pro povinnou úctu k řeči mateřské. Prostředků kladných našlo by se pro to dost, že by na záporné ani nebylo třeba pomýšleti.

Proti organisaci spolkové mluví u nás konečně i důvody finanční. Péče o jazyk, která se nezasvěcenci jeví jako věc velmi prostá, vidí-li v ní pouhé brusičství, je v své podstatě úkol velmi složitý a předpokládá mnoho podmínek, jichž splnění se vymyká možnostem organisace spolkové.

Již dnes vidíme, jak všechna práce o tříbení jazyka je ztěžována naší nedostatečnou znalostí vývoje spisovné řeči za posledních sto padesát let, jak naléhavě se pociťuje potřeba slovníku novočeského spisovného jazyka a jeho podrobné, až statisticky přesné historické mluvnice. Namítne se ovšem, že k takovým úkolům jsou povolány vědecké instituce, Akademie atd.; ale na takovýchto vědeckých institucích, které ovšem mají i mnoho jiných úkolů, není možno žádati, aby samy podnikaly dlouholetou, mravenčí a v podstatě nekonečnou práci sběrací a přípravnou. A tak vidíme, že tyto instituce všude zřizují na tuto práci zvláštní trvalé ústavy a kanceláře, jimž práci tuto odevzdávají, ponechávajíce si jen vědecké zpracovávání materiálu rok za rokem se hromadícího, který se nepřestane hromaditi nikdy. Tak vznikla i při naší Akademii slovníková kancelář, jejíž náklad začíná už dnes přerůstati Akademii přes hlavu. Je se možno nadíti, že by se v jazykovém spolku, který by skutečně chtěl vzíti na sebe péči o pěstování jazyka, našlo porozumění i pro takové úkoly, z nichž aspoň jeden byl tu uveden za příklad, je možno, že by spolek žijící z příspěvků svých členů na takové úkoly stačil finančně? Jistě by neviděl jiné pomoci, když už by se podjal takového úkolu, než se dožadovati státu o finanční podporu svých snah věnovaných jazyku státnímu. V tom případě by bylo ovšem mnohem účelnější a prospěšnější sáhnouti k druhé formě organisované péče o jazyk, totiž k formě jazykového ústavu zřízeného z důchodů státních.

Těmito zřeteli a důvody jsouc vedena, vypracovala redakční rada Naší řeči již v prvních měsících po říjnovém převratu návrh státního ústavu pro jazyk československý, který předložila ministerstvu školství a národní osvěty a který byl pak v červnu roku 1919 schválen poradním sborem filologickým, při ministerstvu školství a nár. osvěty zřízeným.

Podle tohoto návrhu měl býti úkol jazykového ústavu československého v podstatě dvojí: jednak opatřovati a opatrovati materiál k vědeckému prozkoumání jazyka československého, jednak pečovati prakticky o šíření a prohlubování znalosti řeči mateřské na všech polích našeho života.

Především se měl jazykový ústav československý starati o to, aby se našim vědomostem o nynějším jazyce spisovném dostalo pevného vědeckého základu vydáním velkého slovníku národního, který by rozvinul před našimi zraky celý ten zajímavý, bohatý a obdivuhodně rychlý vývoj novočeské řeči spisovné od jejích prvních nesmělých kroků v době obrození až do smělého roz-

machu v literatuře současné. K této práci položila základ již Česká akademie věd a umění, zřídivši zvláštní přípravnou kancelář, která za deset let svého trvání nashromáždila přes milion dvakrát sto tisíc výpisků ze spisovatelů starších i současných, materiál ceny statisícové. Úkolem jazykového ústavu čsl. bylo by tedy sejmouti s beder České akademie tento nákladný podnik, na nějž stejně stát přispívá značnými částkami, a pokračovati v těchto přípravných pracích až do té doby, kdy by se nashromážděný materiál objevil dostatečně bohatým pro vědecké zpracování.

Vydáním tohoto velkolepého díla české vědy, při němž by se ústav jazykový účastnil prací vědecké redakce hlavně po technické stránce zpracovávání a tisku, by jeho úkol na tomto poli daleko ovšem nebyl ještě vyčerpán, neboť úkol ten nebude vyčerpán nikdy. Živý jazyk jest v neustálém a nepřetržitém vývoji a zvláště bohatství jeho slov se s kulturním životem národa ustavičně mění; slova se stále rodí, mění v své podstatě, stárnou a umírají. A tak i po vydání velkého slovníku novočeské spisovné řeči, v němž lexikální vývoj jazyka bude zachycen ovšem do určité časové meze, kdy přípravné práce budou ukončeny, bylo by úkolem jazykového ústavu, týmž způsobem, jakým probíral literaturu národa do vydání slovníku, sledovati i další vývoj literární, zaznamenávati slova novorozená a významově obměňovaná, konstatovati jejich zanikání a připravovati tak materiál pro občasné doplňky vydaného slovníku a tím i pro příští nové vydání slovníku celého, k němuž se snad zase po stu letech odhodlá některá z generací příštích. Neboť zachycovati rodící se materiál lexikální je vždy úkolem mnohem snažším generaci současné než zjišťovati jeho zrození a stáří retrospektivně.

Pro praktickou potřebu bylo by dále třeba z úplného a zevrubného slovníku novočeské spisovné řeči opatřiti výtah, menší vydání o 1—2 dílech asi v rozměrech malého slovníku francouzské Akademie, Laroussova nebo aspoň Hatzfeldova-Darmstetterova, které by obsahovalo vše, co by inteligentní Čech měl a chtěl věděti o slovním pokladu svého mateřského jazyka: tedy hlavně způsob psaní a snad i přesnou výslovnost slova (orthografii a orthoepii), jeho mluvnickou příslušnost (vzor atd.) a podle potřeby i tvary, v nichž může vzniknouti nejistota v praxi (na př. v rybnice či v rybníku, snadnější či snažší, prospěšen či prospěšný, dada či daje atd.), jeho stáří a etymologii nebo aspoň etymologickou souvislost se slovy domácími, vymezení jeho významového obsahu se všemi odstíny, vazby a ustálená spojení, slova souznačná a slova

opačného významu atd. Slovníky takovéto, menšího rozsahu a méně nákladné, mohl by jazykový ústav vydávati v kratších intervalech časových a zužitkovati v nich i materiál shromažďovaný pro doplňky velkého slovníku novočeského i nové pokroky vědecké. Všemi takovýmito lexikálními pracemi a pomůckami jsou jiní kulturní národové, na př. Němci, Francouzi, již dávno a hojně zásobeni a těží z nich vydatně nejen ve vědeckém badání, ale hlavně také v jazykové praxi.

Úkoly úplně analogické na tomto poli ukládala by ústavu jazykovému i stejná péče o poznání a povznesení spisovné slovenštiny. Také Matice slovenská v Turčanském Sv. Martině usnesla se v létě loňského roku zahájiti přípravy k vydání velkého slovníku spisovné slovenštiny, jehož potřeba je na Slovensku ještě naléhavější než u nás, a je ovšem zcela přirozené, že se tyto přípravy dějí v ustavičném dorozumívání s lexikografickou kanceláří České akademie a za její účasti, k níž je kvalifikována zvláště cennými desítiletými zkušenostmi a zapracováním v práci lexikografické. Nebude-li námitek se strany slovenské, mohla by se i tato práce soustředditi úplně v navrženém ústavu jazykovém, a to nejen v svém prospěchu vlastním, ale i vzhledem k dalším velikým úkolům lexikografickým, které nás očekávají.

Je to vyplnění odkazu Komenského, který sám čtyřicet let svého života věnoval přípravám k tomuto dílu, než hořící trosky jeho lešenského domu pohřbily navždy tento velkolepý pomník jeho lásky k mateřskému jazyku — Thesaurus linguae bohemicae, Poklad jazyka československého. Tento ohromný slovník, jehož vybudování bylo také původním plánem České akademie, než ji naléhavá potřeba aspoň důkladného slovníku novočeského přiměla odsunouti tento rozsáhlý a na dlouhá léta rozpočtený podnik na dobu pozdější, obsáhl by celé bohatství jazyka československého v celém jeho historickém vývoji, od jeho prvních stop v textech cizojazyčných, ve jménech vlastních atd. až po dobu nejnovější, a na celé jeho oblasti, se vším tím barvitým a nepřebraným bohatstvím slov uloženým i v nářečích československých od Šumavy až k Užhorodu, rozvinul by před našimi zraky v jednotlivých článcích slovníku nejen teprve úplnou biografii našich slov od kolébky až do hrobu, ale zjistil by i jejich domov, jejich sídla a krajové rozšíření. Do této kolosální konstrukce by zapadla jako integrující součást její přirozeně a s absolutní nutností i slovenština v svém spisovném vývoji a se všemi svými dialekty; a tak by se tento Thesaurus stal nejen jedním z největších pomníků české vědy a nevyčerpatelným zdro-

jem poučení, nýbrž zároveň i nejzřejmějším a nejvýmluvnějším důkazem jednoty národa československého. K takovýmto slovníkům se dějí přípravy i u jiných národů a berlínská Deutsche Kommission nahromadila již zásoby lexikálního materiálu jdoucí do milionů. Na takové dílo musíme zavčas pomýšleti i my, jimž jazyk byl odevždy paladiem národní existence, a musíme se na ně připravovati co nejdříve, neboť jazyk neustává nikdy v svých proměnách, a co nebylo z něho písmem zachyceno dnes, propadává nezadržitelně v černou noc minulosti, v níž pak jediným vodítkem je jen matné světlo vědeckých dohadů a kombinací. Přípravy, zpracování a vydání tohoto Thesauru československého jazyka byly by největším a nejdůležitějším úkolem ústavu jazykového na tomto poli a zaměstnaly by jeho síly na dlouhou řadu let.

Materiál nashromážděný na tato lexikální díla a stále doplňovaný sbírkami vlastními i cizími zůstával by pohromadě i po vydání děl, na něž byl určen, a jsa účelně uspořádán, tvořil by v jazykovém ústavě jakýsi archiv lexikální, stále připravený a přístupný všem badatelům a milovníkům jazyka československého.

S těmito pracemi lexikografickými, k nimž základ je už položen, souvisí těsně další úkol, jímž jsme povinni svému jazyku z důvodů vědeckých i praktických a který by byl dalším předmětem péče a práce ústavu jazykového. Je to probádání nářečí československých. Není zde místa na to, vykládati, jaký význam vědecký má studium dialektů pro poznání vývojových zákonů jazyka v přítomnosti i minulosti, stačí ukázati jen na to, nač v N. Ř. již mnohokrát bylo upozorňováno, jakou důležitost má poznávání lidové řeči i pro praxi jazykovou, jakého osvěžování a oživování se může dostávati spisovnému jazyku, svým knižním rázem přirozeně tuhnoucímu, nejen ze slovníku, ale hlavně též ze skladby lidové. A přece jak málo u nás proti jiným národům je na tomto tak důležitém poli vykonáno! V Čechách kromě několika monografií větších i menších a zastaralého, jen v nejhrubších rysech načrtnutého díla Šemberova leží práce dialektologická ladem a o nářečí středočeském, z něhož se zrodil a jímž především se oživuje jazyk spisovný, nevíme skoro nic; na Slovensku se studium nářečí začíná organisovati teprve v posledních dvou letech; nejšťastnější po té stránce zásluhou Bartošovou byla Morava, ale i tu dialektologické práce pobartošovské ukazují, jaké poklady lidové řeči čekají ještě na svého dobyvatele. A je tu škoda dne i hodiny. Zvláštnosti nářeční rychle mizejí s po-

kroky vzdělanosti jako všechny jiné znaky kmenových a místních osobitostí a po utvoření českého státu, jenž všechny kmenové jednotky těsněji spjal v celistvý národ a končiny dosud odlehlé vespolek sblížil, bude i jazykové vyrovnání a nivelisování pokračovati tím rychleji. Akademie a podobné instituce vědecké mohou sběratelskou práci a studium dialektů podporovati a také je podporují hmotně i mravně; ale vždycky jsou odkázány jen na ochotu dobrovolných pracovníků, jimž hlavním podnětem ovšem je vlastní zájem. A proto, není-li jich, leží celé pole ladem, jak to vidíme u nás v době právě přítomné, zatím co se rysy nářeční rozplývají v pokračující všeobecnosti spisovného jazyka.

A proto právě by bylo potřeba instituce, která by podobným způsobem jako Památkový úřad s jeho místními konservátory rozestřela po celé oblasti československé síť svých spolupracovníků, aby pod jejím vedením zachraňovali z tohoto hynoucího bohatství lidové řeči, co se zachrániti ještě dá. Tato práce by byla tedy dalším úkolem navrženého ústavu jazykového, když by byl pro ni náležitě vypraven. První částí tohoto úkolu bylo by pořiditi nezbytný bibliografický soupis a přehled naší literatury dialektologické, jak pojednání, tak textů, a podle možnosti i shromážditi všecky tyto porůznu otištěné příspěvky v řádně roztříděnou sbírku, která by se stala základem archivu dialektologického. Dalším úkolem jazykového ústavu by bylo zjednati si potřebný počet spolupracovníků po celé oblasti, na niž by se vztahovala jeho práce, vychovati je k této práci, opatřiti je návody a vzory, kontrolovati jejich práci vlastními členy anebo duplikáty a ukládati jejich elaboráty, vhodně roztříděné a katalogisované, v archiv stále doplňovaný a vždycky připravený pro vědecké pracovníky k soustavnému filologickému zpracování. Jak viděti, nekřížil by se úkol jazykového ústavu právě tak jako při pracích lexikografických s úkoly našich vědeckých institucí, naopak byl by vydatnou podporou a značným ulehčením vědecké práce, zbavuje ji namáhavého, dlouhého a v podstatě přece jen mechanického hromadění materiálu a připravuje jí látku dostatečně bohatou a bezpečně ověřenou k vědeckému zužitkování.

Že by oba tyto směry práce dosud uvedené, lexikografický a dialektologický, těsně souvisely i s druhým hlavním úkolem jazykového ústavu, t. j. s péčí o praktické šíření a zdokonalování mateřského jazyka, že by k jeho plnění podstatně přispívaly, ba že jsou nezbytnou podmínkou k jeho řádnému, na pevných vědeckých základech založenému vykonávání, jest jasně viděti již

z předešlého výkladu. Neboť ten, kdo mistruje jazyk, nemaje důkladných a bezpečných vědomostí o jeho podstatě, stává se při nejhoroucnější lásce k jazyku z jeho ochránce jeho škůdcem, otřásá důvěrou v zásady jazykové správnosti a zavaluje příštím generacím práci s odklízením vzbuzené nedůvěry i nahromaděných bludů. Bylo by ovšem naivností žádati od zákonů jazykových dogmatickou neomylnost a nezměnitelnost, neboť i v poznávání jazyka jako ve všech oborech lidského vědění věříme v pokrok a usilujeme o něj a také vývoj jazyka se ani na okamžik nezastavuje; jde však o to, aby zásady jazykové správnosti byly založeny na celé šíři a hloubce vědeckého poznání, v němž ovšem není nikdy tak překotných a náhodných přesunů, jaké se jevívaly v názorech našich brusičů.

Úkolem jazykového ústavu po této stránce bylo by ovšem především postarati se o to, aby požadavek správnosti, rozšířený na všechny vrstvy a složky národa československého, bylo také lze plniti. Jazykový ústav musil by tedy opatřiti praktické, laciné a snadno srozumitelné pomůcky, z nichž by každému Čechu i Slováku bylo zjevno, kterých chyb se má v své řeči varovati a kterým správným výrazem je nahrazovati. Úkol ten, aspoň pokud jde o jazyk český, nebyl by při praxi, kterou získala Naše řeč za pět let své práce na tomto poli, a při materiálu, který nashromáždila v svých pěti ročnících, hned v prvních dobách trvání ústavu věcí tak nesnadnou. Tento materiál, který má tu přednost, že je založen na skutečném pozorování dnešního jazyka a jeho nedostatků a že je už vědecky ověřen, zpracoval by jazykový ústav ve vhodné formě slovníkové nebo jiné a vydal jej knižně, na způsob známého Sandersova díla Wörterbuch der Hauptschwierigkeiten in der deutschen Sprache nebo spisů podobných. Tento slovník, účelně zhuštěný, doplňoval by se příručním, malým slovníkem novočeské spisovné řeči, o němž se výše už stala zmínka, jako kladná stránka se zápornou; obě dvě knihy pospolu poskytovaly by každému dostatečného a přesného poučení pro prakticky správné užívání jazyka, měly by platnost autoritativní a závaznou právě tak, jako nynější Pravidla čes. pravopisu ve věcech pravopisných.

Vydáním takovéhoto slovníku nesprávností a nepřesností jazykových nebyl by ovšem ukončen na tomto poli úkol jazykového ústavu, který si navrhovatelé představovali jako instituci bdící trvale nad čistotou a ušlechtilostí mateřské řeči. Neboť i po této stránce se jazyk stále vyvíjí a mění; chyby dnešní budou, jak doufáme, působením těchto pomůcek a jejich autoritativní vahou

v jazyce ponenáhlu vymírati, ale budou se roditi nové z týchž podmínek trvalých, z jakých se zrodily staré, z cizího vlivu, z neumělých analogií, z nespisovných provincialismů, z lexikálního novotvoření a p., chyby snad už ne tak vážné, ne tak časté a hlavně ne tak nebezpečné, když budou přistiženy při prvých svých krocích do života, ale přece chyby. A také vědecké poznávání jazyka bude pokračovati. A v té věci bylo by tedy úkolem jazykového ústavu býti stále na stráži a stále au fait, pozorovati bez přetržení vývoj a poměry jazyka v literatuře, v novinách, v úřadech atd., sledovati pozorně i pokroky české vědy jazykové a zužitkovávati všecko to v nových vydáních slovníku jazykových nesprávností, která by vycházela v pravidelných časových intervalech (ne příliš ovšem krátkých), jsouce rozmnožována o výsledky nového pozorování a badání a zbavována přítěže věcí nadobro odbytých. Stejnou pozorovací a kontrolní stanicí byl by jazykový ústav i v otázkách pravopisných. V té věci ovšem je nejlepší zásadou quieta non movere, nehýbati tím, co se už usadilo, ale k drobnějším opravám, jichž si vyžádá doba nebo poměry, dochází ve všech soustavách pravopisných a bude k nim čas od času docházeti i u nás. Příčiny k tomu bývají buď v jazyce samém (na př. ve změnách výslovnosti, osídlo - osidlo a p.), nebo ve změněných poměrech kulturních (na př. úpadku klasického vzdělání), anebo i v poměrech zevních; dnes na př. zmatek způsobovaný dvojím různým pravopisem v českých a slovenských článcích našich čítanek přímo volá po úpravě českého a slovenského pravopisu na týchž zásadách. I tento materiál by se shromažďoval v archivu jazykového ústavu, aby byl pohotově, když by vědecké vedení ústavu ve shodě s úředními instancemi uznalo potřebu nového vydání Pravidel. Úkol dosavadních pravopisných komisí, ministerstvem k tomu účelu zvláště jmenovaných, převzal by tedy na svá bedra ústav jazykový.

Jazykový ústav by byl povinen usilovati i všemi jinými kladnými prostředky o šíření a upevňování přesnosti jazykové. Maje ku pomoci bohaté sbírky materiálu lexikálního, nového i staršího, spisovného i lidového, a pracovníky filologicky dobře vzdělané, pečoval by v dohodě s odborníky právními, administrativními a j. o vytvoření jednotné a jazykově správné terminologie a řeči úřední, která zůstává stále jednou z nejbolavějších stránek našeho veřejného života, ač za dávných časů bývala naší chloubou; stejnou službu by prokazoval jazykový ústav při tvoření jak české, tak slovenské terminologie i ve všech jiných oborech vědy a práce a bez jeho schválení by se nedostalo sankce žadné nomenklatuře,

která by se ucházela o úřední, autoritativní uznání. Jazykový ústav převzal by na sebe z povinnosti i úkoly, které z dobré vůle koná dosud redakce Naší řeči, totiž povinnost poskytovati všem vrstvám naší veřejnosti, jednotlivcům i korporacím, poučení ve věcech jazykových, a to zvláště takových, o nichž by tištěné pomůcky vydávané ústavem nepodávaly na ten čas potřebných informací. Nesrovnávalo by se ovšem s úkoly ústavu, aby prohlížel a revidoval jednotlivcům hotové koncepty, protože by jeho úkolem musilo býti povznášeti znalost mateřské řeči, a nikoli podporovati pohodlnost a ledabylost spoléhající na cizí přispění.

Zato však by náležela plným právem a z vážných důvodů v obor jeho působnosti revise textů, knih a publikací, které svým veřejným a úředním rázem mají široký a trvalý vliv na stav jazyka — revise zákonů a učebnic. O důležitosti této literatury po jazykové stránce jsme vykládali příležitostně v minulém ročníku Naší řeči a není tedy třeba se zde k tomu vraceti; o potřebě pak jazykové revise v těchto věcech svědčí nejen naše referáty, nýbrž i okolnost, že si některé úřady naší republiky — jim ke cti budiž to řečeno — jazykové revise buď vyžadují na redakci N. Ř. anebo si ji obstáravají doma odborníky - filology zvláště k tomu do úřadu povolanými. Pečlivé revise jazykové by zasluhovaly zvláště školní knihy, české i slovenské, jimž je třeba úřední aprobace, a zejména takové, které se schvalují jen se stanoviště čistě odborného a při jichž aprobaci se k jazykové a formální stránce hledí buď málo nebo nic; v té věci by náleželo jazykovému ústavu aspoň právo veta, aby se učebnici jazykově chatrné nedostalo úředního schválení potud, pokud by její autor svou knihu jazykových chyb nezbavil. Také na denní tisk, jehož vliv není o nic menší, mohl by působiti jazykový ústav ne-li z moci úřední, aspoň morálně, ve formě upozornění zasílaných redakcím novin, důsledným vytýkáním chyb, jak to činí občas Naše řeč v svých Návštěvách u novin, anebo i jinými prostředky, jež by ministerstvo národní osvěty uznalo za vhodné.

Ústav pro jazyk československý mohl by ještě po mnohých a mnohých jiných stránkách prospívati v své úřední funkci povznášení jazyka českého i slovenského: účastí při praktických zkouškách státních zaměstnanců z jazyka státního, dozorem nad praktickým užíváním mateřské řeči na školách, podněty ke zlepšování způsobů, jak učiti jazyku mateřskému, ve sporných otázkách názvů místopisných a jmen rodových a p. Úkolem tohoto článku, více informativního než programového, není vypočítávati

a vyčerpávati všechny možnosti jeho působení, neboť mnohé jiné úkoly vynořily by se zajisté v budoucnosti ze současných poměrů, jak to před nedávnem bylo viděti na př. na zakročení ministerstva školství a národní osvěty proti hanobení češtiny na filmových nápisech. Také by nebylo třeba, aby jazykový ústav zasahoval svým vlivem na všechna pole, kde by čeština nebo slovenština brala úhonu, neboť jeho působením, jak se lze nadíti, zjemnil by se jazykový cit a posílilo jazykové vědomí aspoň v tak širokých kruzích naší veřejnosti, že by se spisovatel, žurnalista, řečník nebo kazatel urážející své čtenáře a posluchače i drobnějšími chybami jazykovými stal i u nás člověkem nejen literárně, politicky atd., ale i společensky nemožným. S rozšířením a prohlubováním jazykového vzdělání přiostřuje se i měřítko pro posuzování chyb a mnohý z těch jazykových prohřešků, nad kterým bychom snad za dnešního úpadku jazyka přimhouřili oko, stane se, až dnešní t. zv. hrubé chyby z jazyka vymizejí, chybou právě tak zarážející a hrubou, jako byly naší generaci jejich nynější předchůdci. Tak bude lze dosíci v jazyce oné přesnosti a citlivosti, jakou je nadán na př. i průměrný francouzský inteligent a která je pak nejbezpečnější, ale zároveň i nejnebezpečnější zbraní proti každé ledabylosti a zanedbanosti v jazyce.

Předkládajíc tento návrh ve zhuštěné formě ministerstvu školství a národní osvěty, upozornila je redakční rada Naší řeči i na to, že by se za základ tohoto ústavu pro jazyk československý hodila nejlépe nynější slovníková kancelář, zřízená třetí třídou České akademie pro práce lexikografické, byla-li by pro další úkoly jazykového ústavu náležitě vypravena, a navrhla ministerstvu školství, aby se dotázalo třetí třídy České akademie, za jakých podmínek by byla ochotna přenechati tuto kancelář se vším inventářem a hlavně s milionovou zásobou lexikálních výpisů ministerstvu na zřízení ústavu pro jazyk československý. Ministerstvo školství a nár. osvěty uznalo skutečně pilnou potřebu jazykového ústavu a dotázalo se dopisem ze dne 21. února 1920 třetí třídy České akademie na její podmínky. Třetí třída České akademie projevila ochotu postoupiti ministerstvu svou slovníkovou kancelář, do níž vložila značnou část svých příjmů, bez jakékoliv náhrady; vymínila si do budoucnosti v zájmu jazykového ústavu samého trvalý dozor a účast při všem jeho podnikání po stránce vědecké, tak aby jazykový ústav, jsa ústavem státním, podřízeným ministerstvu školství a nár. osvěty, zůstával přece ve spojení s třetí, jazykovědnou třídou České akademie jakožto nejvyšší vědeckou instancí ve věcech jazykových. Tento vliv

na řízení jazykového ústavu představovala si třetí třída České akademie po stránce osobní v té formě, že by ředitel ústavu jazykového byl jmenován ministerstvem školství a nár. osvěty z návrhu, který by na vyzvání ministerstva sestavila III. třída České akademie, a že by jím měl býti podle možnosti člen této třídy, aby mezi jazykovým ústavem a Českou akademií mohl býti stálý a intimní styk. Při sestavování návrhů na jmenování ostatních členů jazykového ústavu byl by ředitel ústavu povinen, než by předložil své návrhy ministerstvu, vyžádati si úsudek III. třídy České akademie nebo její příslušné komise o vědecké schopnosti navrhovaných uchazečů. Po věcné stránce by zůstával státní ústav jazykový podle trojího směru své působnosti ve spojitosti s příslušnými komisemi III. třídy České akademie, lexikografickou, dialektologickou a s komisí, která řídí vydávání Naší řeči a která by i po zániku tohoto časopisu zůstala v své činnosti jako tribunál v otázkách praxe a správnosti jazykové. Tato trojí komise by měla při vědeckých podnicích jazykového ústavu právo iniciativní, t. j. právo určovati v souhlase s ministerstvem školství podle potřeby vědecké i podle potřeb jazykové praxe úkoly ústavu a uvažovati s téhož stanoviska i o iniciativních podnětech vycházejících buď z ministerstva anebo z ústavu samého; měla by také právo stanoviti nebo voliti metodické zásady při vykonávání těchto úkolů. Ústav sám by byl povinen vedle svých úředních zpráv ministerstvu podávaných referovati o postupu svých prací zasahujících na pole vědecké buď jednotlivým komisím nebo plenu III. třídy České akademie ústně, písemně nebo v periodických publikacích České akademie. S tím se ovšem zavázala III. třída České akademie a její komise zároveň k tomu, že bude poskytovati jazykovému ústavu stálé a účinné podpory ve všech otázkách vědeckých i v otázkách jazykové praxe a že bude míti spoluodpovědnost za vědecký ráz všech jeho podniků a projevů, vymiňujíc si toliko, aby na jeho publikacích tato vědecká podpora České akademie byla vyznačena.

Je na bíle dni, že by toto těsné spojení jazykového ústavu s jazykovědnou třídou České akademie, která by byla bez nejmenší ujmy jeho úředního postavení jeho stálým jakýmsi kuratoriem dozorčím a poradním zároveň, bylo velikým ziskem a výhodou ústavu, podpírajíc jeho úřední autoritu autoritou vědeckou. I ten zisk by z toho plynul, že by jazykový ústav zůstal ve spojení s Naší řečí, která je orgánem III. třídy České akademie, a že by měl literární forum, kde by se rozličné otázky jazykové praxe mohly řešiti způsobem, jakým se to děje v Naší řeči dosud.

Tolik jsme pokládali za povinnost oznámiti svým čtenářům na informaci, co redakce Naší řeči a třetí třída České akademie podnikly na organisování péče o pěstování a tříbení českého jazyka. Dále historie ústavu pro jazyk československý nesahá. Ministerstvo školství a nár. osvěty učinilo sice pokus pojmouti do svého rozpočtu na r. 1920 podle návrhů v Akademii vypracovaných i příslušný náklad na zřízení ústavu, ale z důvodů finančních bylo nutno odložiti tuto věc na dobu pozdější. Ale ačkoli od té doby zřízena byla již řada různých ústavů státních, chvíle ústavu jazykového dosud nepřišla. Není dost peněz v republice československé na jazyk československý.

DROBNOSTI.

FASÁDA, FAČÁDA.

Franc. slovo *façade* bylo u nás zčeštěno tvarem *fasáda* (tak píší Pravidla). Kdy k nám přešlo, nevíme; Jungmann ho nemá, teprv Kott (1878) s polofrancouzským pravopisem façada, který asi svědčí, že to nebylo tenkrát slovo, jež by se bylo cítilo plně jako český majetek (cituje starý Slovn. naučný a slovníky Rankův a Špatného). Mimo dobu Karlovu jsme s francouzským stavitelstvím hrubě nemívali styků; ono francouzské odborné pojmenování se k nám tedy nedostalo asi ze stavebního života samého, nýbrž přišlo shora, přičiněním osob znalých franštiny, anebo snad prostřednictvím němčiny, v níž je doloženo od r. 1714 (Fassade).

S tím se srovnává, že lidový a odborný, t. j. zednický a stavitelský tvar onoho slova aspoň v Praze býval a z veliké části posud je *fačáda*, ne fasáda. Pamatujeme se na něj sami z mládí, pamatují se na něj z mládí jiní pražští pamětníci, jeden z nich, potomek staré pražské rodiny, ví dokonce, že tak říkával již jeho děd; pamatujeme se také, jak se tvar *fasáda* ozýval nejdříve z úst osob s vyšším vzděláním, a vidíme i dnes, jak se šíří v pražské mluvě jako tvar »správný«. Jak starý je tvar fačáda, nevíme; Jungmann ho zase neuvádí, ač v jeho dobách jistě již žil, ne-li jinde, aspoň v zednickém řemesle. Ani Kott, který počal vydávati svůj slovník již za paměti dnešních starších Pražanů, ho neuvádí; má jen tvar *fačárna*, vzniklý z *fačáda* povrchním spodobením se slovy jako kovárna, pekárna, kasárna, a ten jen proto, že jej náhodou zapsal Dušek v popise jihočeských nářečí.

Tvar *fačáda* se pokládá skoro vůbec za sprostý a nesprávný. Někdo v něm vidí libovolné zmrzačení správného tvaru *fasáda*, jiný jej vykládá tak, že vznikl chybným čtením francouzského *ç* (ač do lidové mluvy vnikají cizí slova z přímého hovoru, ne z písma), jiný zase pomýšlí na lidovou etymologii, která prý spojovala fasádu s fáčem. Základem všeho toho je patrně pevná víra, že to slovo nemůže pocházeti odjinud než právě z franc. façade; že to nemusí býti pravda, bylo vyloženo již r. 1894 (v List. filol. 21, 149). Opakujeme-li zde tento výklad, činíme tak jen proto, aby se snad »Naší řeči« podařilo, co se nepodařilo listu odbornému, otřásti pevnou vírou v zakořenělý předsudek o naprosté ničemnosti slova fačáda, které, objeví-li se vůbec kdy na papíře, objeví se jen s cejchem uvozovek. Jinak ovšem nelze míti námitek proti tvaru fasáda, zejména je-li ho třeba jako slova *dnes* mezinárodního; vlastní písemnictví beztoho sáhne raději po starém domácím slově *průčelí*.

Bývaly doby, že u nás, zvláště v Praze, Vlachové nebyli řídkými hosty; jistě jich bývalo u nás více než Francouzů. V 18. stol. a počátkem stol. 19. bývali i u nás na př. vlašští operní zpěváci, hudebníci a skladatelé, zpívávaly se i doma vlašské arie a písně; řemeslo kominické přinesli k nám Vlachové a podnes je v Praze bývalá kominická rodina vlašského původu i jména. A jde-li o slovo ze stavitelství, nezapomínejme, že zejména v 16. a 17. stol. u nás bývali vlašští stavitelé a s nimi i jejich dělníci, kteří prováděli mnoho staveb v Praze i mimo Prahu; dočísti se lze o nich zvláště ve Wintrově posmrtné knize »Český průmysl a obchod v XVI. věku« (1913). Vlaši průčelí jmenují slovem *facciata* (vysl. fačáta) a to, nikoli franc. façade, je bezpochyby původ naší »fačády«. Koncovka *-áda* m. vl. *-ata* není tomuto výkladu na závadu; stejnou záměnu nalézáme i v jiných vlaš. slovech k nám přešlých: tak v parata — paráda, intrata, entrata — intráda (slavnostní vstup, u nás zejména hudba při něm), armata — armáda a j. Koncovka -áda m. -ata je španělská a fasádě říkají Španělé docela, jako se jí říkávalo v Praze, fachada (vysl. fačáda); toto slovo je španělské vlastně jen koncovkou, kmenem je vlašské (podle počátečního *f*, za něž bychom jinak očekávali *h)* a bezpochyby také pochází ze země stavitelů, z Italie. Španělština bývala v době největší moci habsburské vlivem dvorským v zemích, které byly pod habsburskou vládou, i v německé říši u šlechty a v jejím okolí jazykem dosti známým; odtud asi naše koncovka -áda, něm. -ade a při podobnosti vlaštiny se španělštinou a snadné záměně koncovek *-ata* a *-ada* snadně pochopíme,

že nebývá vždy nasnadě, odkud slovo s touto koncovkou pochází. Kdo ví s jistotou, máme-li slovo armáda ze španělštiny či vlaštiny? (Němci říkali pův. Armada, Armad, a teprv poč. 17. stol. k nim francouzská móda přinesla tvar Armee). Je-li náš výklad správný, — a vadí mu jen, že tvaru fačáda neznáme z písemnictví —, jsou oba tvary, fačáda i fasáda, v češtině stejně oprávněny; a snad skoro více práva má fačáda, jako tvar patrně starší a přišlý k nám přímým stykem životním, ne z neživého písma nebo dokonce snad cizím prostředím.

Rusové říkají *fasád;* u Rusů právě nejméně překvapuje na kulturním slově ze západu, že má znění francouzské (změnili ovšem pro tvar slova jeho původní rod žen. v muž.). Ale zajímavější věci nalézáme u Poláků. Staré vydání Lindova slovníku (1807 n.) má jen heslo *facyata,* s dokladem z novin z konce 18. stol. Dnes píší Poláci *facjata,* s výslovností 3slab. (jako akacja za starší akacya atp.); snad starý pravopis zde svědčí o bývalé 4slab. výslovnosti (faciata s nezměkčeným *c*), ale těžko jest o tom rozhodovati (čtenář sám se může přesvědčiti, jak nesnadno je nalézti hranici mezi nepřízvučným *i* před samohl. a *j*, vyslovuje-li na př. faciáta — facjáta). Pol. facjata je naše fačáda, t. j. slovo i podle výkladu polských slovníků vzniklé z vlaš. facciata; ale liší se od našeho slova dvěma věcmi: koncovkou vlašskou, jíž pomáhal chrániti i vliv latiny, v polské šlechtické společnosti v starší době velmi silný (bývalo zvykem proplétati i polský hovor latinskými slovy a větami), a latinskou výslovností kmene (faciata, facjata m. fačáta). Co se koncovky týče, vzpomeňme si, že jen část Poláků se dostala pod habsburské žezlo, a to hlavně loupežným dělením Polska, v době, kdy španělských Habsburků již ani nebylo; proto mají Poláci vlašské koncovky na př. i v slovech armata (a po nich říkají i Litvané armóta), intrata. Slovo facjata si vytvořilo v polštině i nové významy, znamená na př. i mansardu (dobře chápeme, říká-li se o obyvateli nějakého podkroví, že bydlí »ve fasádě«, v místnosti vzniklé spíše z potřeby architektonické než pro pohodlí obyvatelů), stránku listu, nejzřejmější, přední část něčeho, žertem i obličej (také pražská vulgární mluva má v tomto významě »fačárnu«); to ovšem svědčí, že slovo to žilo v polštině dosti dlouho, aby se tak v ní mohlo zakořeniti. Teprv v nové době se v polštině objevuje i tvar *fasáda,* nově do ní přenesený stejnou cestou, jakou přišel k nám, a v polštině, jak se zdá, i dnes ve skutečné, lidové mluvě ještě tak cizí, jako je cizí u nás. Tyto obdoby mezi slovy českými a polskými se nám zdají tak poučné, že nám aspoň z části nahrazují nedostatek vlastních dokladů.

Mezi francouzskou »fasádou« a vlašskou »fačádou, facjatou« je boj, u nás a snad i u Poláků vlastně již dobojovaný: vítězem bude *fasáda*, slovo, jemuž pomáhá veliký mezinárodní význam Francie a její osvěty i jejího jazyka. Tento výklad tvaru *fačáda* neubrání; ale snad dosáhne aspoň tolik, že ho budeme vzpomínati se stejným úsměvem, s jakým prohlížíme zastaralé, nám nepotřebné věci z výbavy našich předků, ne s pohrdavým posměchem. Není v dějinách slova *fačáda* nic, co by posměch mohlo ospravedlniti.

DOVEDOUCÍ.

V posudku Vachkova nového románu (v Nár. pol. 5. bř. 1922) píše red. Sekanina zejména o jeho hlavní postavě, nadaném studentovi, který utonul v neřestech velkoměstského života a do záhuby strhl i svou rodinu. Diví se, že by nebyl měl očí dosti silných, aby dovedl nalézti pravou krásu, jíž je přece tolik ve světě. »Student snící o takové čisté bytosti pražensk, jak nám jej autor představil? Jinoch *dovedouci* sledovati jako by (= jakoby) omámen a hypnotisován skutečnou krásu umělkyně Heleny a *dovedouci* ji takřka až podvědomě vytušiti kdesi až na druhém obvodu Prahy?« Toto *dovedouci* je novota, jakých i dnes, v době tak plodné na jazykové novoty, málokdy se dočkáme; a řekněme hned, novota, již máme za nečeskou, za nemožnou.

Co je příčestí přít. č. na *-ci?* Je-li přechodník neurčitý tvar slovesného příd. jména, je příčestí na *-ci* jeho tvar určitý, přech. *sedě* se má ku příč. *sedící* jako *zdráv* ke *zdravý*. To znamená, že příč. na *-ci* je tvar přívlastkový, jinými slovy, že příčestí na *-ci* vyjadřuje nějaký přítomný děj nebo stav nějaké osoby nebo věci jako její vlastnost. A vlastnost přece musí míti nějaké trvání, aby vůbec mohla býti vlastností? Z toho plyne, že *příč. na* -cí *lze tvořiti jen od sloves vidu nedokonavého*, jejichž děj vůbec může míti nějaké trvání, ne od sloves dokonavých. A to nám také potvrzují celé dějiny našeho jazyka. Lze říci »hořící stodola« anebo »dohořívající stodola«; ale »dohořící stodola«? V starší češtině by se sotva komu podařilo najíti doklad příčestí na *-cí* od slovesa dokonavého; něčemu takovému by naši předkové vůbec nebyli rozuměli. A význam těchto tvarů jako vlastností se v češtině tak hlásí, že nabývají rázu přídavných jmen, jež se mohou stávati jako jiná příd. jm. i jmény podst. (spolutrpící, spolusedící = spoluobčan vykonávající stejné povinnosti), že se jako příd. jména skládají s jinými slovy (všemohoucí, vševědoucí, zlolající), že ztrácejí zvratné zájmeno, nesrovnávající se s rázem příd. jména

(kající, túlající, třesúcí), že si jazyk podle nich tvořil skutečná příd. jm., která se tvarem odchylují od vlastního slovesného kmene (horoucí, stkvoucí, žádoucí, věřúcí, věřící a p. m. hořiecí, hořící, stkviecí se, žádající, věřiecí).

Dovésti je sloveso dokonavé, jeho přít. tvar *(dovedu)* má nejčastěji význam budoucí; že z příčin, o nichž jsme mluvili 4, 240 n., *může* míti i význam vztahující se ku přítomnosti, nestačí ještě jazyku, aby porušoval své základní pravidlo o příčestích na *-cí*. Kdyby dokonavé sloveso *dovésti* mělo svůj tvar nedokonavý (4, 242 jsme uvedli doklady nedokonavých tvarů ze starší češtiny, ale dnes tvary *dovoditi, dováděti, dovozovati* mají význam jiný), mohlo by se tvořiti příčestí z nich; ale »dovedoucí« je stejná chyba, jako by bylo, kdybychom řekli, že někdo »bude dovésti« to a to, jako by bylo, kdybychom mluvili o »padnoucím« kabátu, jako bylo, když Vrchlický napsal »Vy myslíte, že moje koruna bude padnouti Vašim skráním« (3, 18). Chtěl-li by Čech ve větě, již jsme nahoře uvedli, užíti slovesa *dovésti*, musil by položiti vztažnou větu (který dovede . . .); pakli by se chtěl vyjádřiti jediným slovem, musil by užíti něčeho jako příd. jm. *schopný*. Bohužel žijeme v době takového úpadku jazykového citu, že by příklad, o němž zde vykládáme, mohl najíti následovníky; proto jsme si ho všimli.

STO JEDNO DÍTĚ.

Jsou-li číslovky jako 101, 2001 atd. jazyku našemu nepohodlné, nejsme sami; stejně nepohodlné jsou jistě i na př. Němcům. Čteme na př. dvě stě jedno dítě, dětí je dvě stě jedno, voličů přišlo dva tisíce jeden, dva tisíce jeden volič atd. Kdybychom se odhodlali následovati příkladu starší češtiny, říkali bychom (aspoň ve slohu neúčetním, neúředním) dvě stě a jedno dítě, dětí dvě stě a jedno, jako říkáme »Tisíc a jedna noc«, ne »Tisíc jedna noc« (říkáme tak snad napodobením titulu něm. překladu, ale ne proti duchu českého jazyka); a hned by to znělo lidštěji. Naši předkové byli v složitých číslovkách na spojky štědřejší, říkali na př. »let dvě a čtyřidceti« i »padesáte *a* dvě létě«. Poučné je na př. podívati se na počty v Kral. bibli 1. Ezdr. 8, Neh. (2 Ezdr.) 7, 11, 12: vidíme tam (někde, ale zřídka, s odchylkou), že se čte po našem účetnickém způsobu, kde za sty následují dvě číslovky, ale že se za sty přidává spojka, následuje-li číslovka jediná; na př. »synů Farosových dva tisíce, sto sedmdesát dva, synů Binnui šest set čtyřidceti osm, synů Bigvai dva tisíce, šedesát sedm«, ale »dvě stě a osmnácte mužů, sto a deset mužů, synů . . . Joá-

bových dva tisíce, osm set a osmnáct, synů Zakkai sedm set a šedesát«. Podle toho by byli Bratří napsali asi nejspíše, kde by scházely desítky, na př. »dětí dvě stě a jedno«.

Čtenář, jehož dotaz nám dává příležitost k tomuto výkladu, má vyplňovati formuláře, kde je tištěno »Škola má ... dětí, z nichž navštěvuje I. třídu ...« Měl napsati 201; musil v tisku opraviti »dětí« na »dítě«. Ale pak mu neznělo zase »... jedno dítě, z nichž ...« a změnil v tisku »z kteréhožto počtu«. Snad by bylo bývalo kratší škrtnouti prostě -*ž* a míti pak »201 dítě; z nich ...«; věta souřadná není v tak těsné souvislosti s větou předchozí a neshoda v čísle se snese proto snáze na zájm. osobním než na zájm. vztažném. Z toho je ovšem viděti, že formulář není dosti vhodný, vhodnější by bylo »má dětí ...; z nich ...« Pak by mohl obstáti vždy i 2. p. »dětí«, poněvadž číslovka v jednotkách (1—4), která by jinak vyžadovala 4. p., není přímo před podst. jm. (Bratří na př. píší Neh. 7, 12 »synů Elamových tisíc, dvě stě padesát čtyři«, ne »synové ...«, Joz. 12, 24 »všech králův třidceti a jeden«). Čísla, jako 201, jsou v životě dosti řídká. To je na prospěch proto, že nesnáze s nimi málokdy na nás dolehne; ale dolehne-li, je tím horší, protože není dosti cviku, jak si s nimi pomoci.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Alois Průcha: *Školní prakse.* »Naše škola«. Knihovna pokrokové práce učitelstva československého. Roč. IX. Svazek IV. V Praze 1921. Nákladem Ústředního nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého v Praze VII. Stran 169. Cena Kč 17.—.

Spisovatel, okresní školní inspektor, podává v této knize svým druhům v povolání ze svých zkušeností bohatou snůšku rad a návrhů pro praktické působení ve škole i mimo školu; popisuje, jaké vlastnosti má míti učitel jako vychovatel i jako kulturní pracovník, jaké má býti jeho chování ve sboru učitelském, ve veřejném životě i na katedře a jakými praktickými zásadami se má spravovati jeho práce v jednotlivých předmětech školního vyučování. Kniha je prodchnuta vlasteneckým citem a duchem pokrokovým, jak se to u našeho dnešního učitelstva rozumí samo sebou. Spisovatel se zřejmě snaží o to, aby i forma jeho výkladů působila, ba oslňovala moderností. Ale jeho vyjadřovací schopnost zůstává daleko před tímto cílem; do základního požadavku, který je nezbytný nejen každému dobrému stilistovi, ale každému píšícímu

inteligentu vůbec, do jistoty ve správných formách a výrazech vlastního jazyka, schází našemu autoru velmi mnoho, jeho koketování pak s moderností působí v jeho výkladech nezdravotou, dilettantstvím, ba směšností.

Spisovatel, který v kapitole o jazyku vyučovacím pěkně a zevrubně vykládá o prostředcích, jak vésti žáky k tomu, aby se učili užívati ústně a písemně správných tvarů a výrazů a aby si vážili rodné mluvy, prozrazuje sám na mnohých místech takovou neznalost správných tvarů, že mnohý z jeho žáků, který nezůstal slepý a hluchý k základním poučkám a výkladům výborných Müllerových Cvičebnic, usvědčil by ho z nevědomosti. Snad víc než jeho žákům působí našemu spisovateli nesnáze třetí osoba množná sloves třetí a páté třídy, o níž je přece v školních mluvnicích tak snadné poučení a tolik příkladů. Píše: (tyto stavy) nezevšední 16, žáci rozumí 61, žáci si odnáší 125, linky překáží 125, tvary křečovatí 157, fialky voní 141, žáci *ví* 169 nebo *neví* 125, m. nezevšednějí atd., vědí, nevědí. Tak i v jiných tvarech slovesných: pohrození trestem 69 m. pohrožení a naopak: povznešení charakteru 103 m. povznesení, nahraženo m. nahrazeno 157 a ovšem také nahražovati 107, nahražujeme 72, nahražuje se 168 m. nahrazovati, nahrazujeme atd. Nesprávně užívá autor přechodníku ve větě o rolníku, který se sám pokusil vyučovati, »omezuje se ovšem jenom na zopakování látky a *skonče* proslovem k dítkám« (18), kde měl užíti buď přechodníku přítomného »konče« anebo ještě správněji slovesa určitého »skončil«; stejně nesprávný jest infinitiv »říci« ve větě »jak to dlouho dovede zpaměti říci?« 111, kde bylo třeba infinitivu slovesa trvacího. Do jiných oborů elementární mluvnice patří chyby jako: krasší 8 m. krašší, *úžeji* 42 m. úže, lidí, *jež* nestojí v jeho středu 36 m. již nestojí, *jichž* pomoc (24 a j.) m. jejichž, *obhajoba* (25) m. obrana, *země-* a dějepisné 19 a j. m. zeměpisné a dějepisné (a dokonce i zcela zbytečné: *čtvrt-* nebo půl hodiny 90), bleskurychlý 167 m. bleskorychlý (ostatně = blitzschnell) a j. Nemenší potíž než s 3. os. slovesnou má P. s rozdílem mezi zájmeny osobně přivlastňovacími a zvratně přivlastňovacími; píše, že my (učitelé) máme býti uctivi k *našim* kolegům 37 m. k svým, že se hejsek vyjadřuje pohrdlivě o *jeho* starém 40 m. o svém, že posloužíme kolegovi *našim* materiálem 99 m. svým, že se v zájmu *našeho* zdraví varujeme hlasitého vykládání 100 m. svého atd. (96, 98, 150).

Leckde spáše autor v své Školní praksi i pravopisnou chybu, kterou by možná v své školní praksi jinému neprominul; píše sklamání 72, 82 m. zklamání, spuchřelý 8 m. zpuchřelý, sesilovati

61 m. zesilovati, Starý Zákon 8 m. Starý zákon, *Tříkrálová* voda 22 m. tříkrálová, stra*nn*ík 43 m. straník a p.; že píše o slovech Ty*ll*ových 25, o Alkybiadech 55 a Kampeliškách 112, to mu snad nebožtíci Tyl, Alkibiades a Kampelík sub specie aeternitatis odpustí.

Tím nebudiž řečeno, že by se spisovatel na jiných místech nesnažil o správnost výrazu. Naopak, ze samé snahy mluviti vzornou, spisovnou češtinou, zabíhá leckdy do zámezí. Velká je jeho láska ke jmenným tvarům přídavných jmen i tam, kde se jich v dnešním jazyce neužívá anebo kde se jich vůbec nikdy neužívalo; na př. protichůdn*y* 12, shodn*y* 21, osudn*y* 29, správn*a* 32, povoln*i* 33, činn*o* 43, radostn*a* 45, svat*a* 53, nevyhnutelny 78, bezvýznamn*y* 82, rovn*a* a lehk*a* 154, pevn*y* 166 m. protichůdné, shodné, osudné, správné a p. Stejně nemírná je Průchova záliba v genitivech a nedal bych za to nic, že by i on dovedl napsati »pošlu vám své ženy«, jako onen nešťastný genitivista v humoresce, kterou před lety, v době genitivní horečky, napsal tuším Herrmann do Švandy dudáka; čtemeť: pochopiti *požadavků* 11 m. požadavky, spojíme *sil svých* 12, 44 m. své síly, povzbudil *liknavějších* 18 m. liknavější, pamatujme *toho* 26 m. na to (n. pomněme toho), získati *přízně* 27 m. přízeň, využitkovati *výhod* 51, *každé minuty* 60 m. výhody, každou minutu, *čeho* jsme zavinili 52 m. co, upomínati *jich* (dětí) k uskrovnění té volnosti 57 m. je (děti), navádíme *jich* 112 m. je, *ničeho* nevidí 146 m. nic, naučí se *obého* rozlišovat 147 m. obé, poučujeme *jich* 153 m. je, dovolím jim *toho* (arch.) 169 m. to, a mimo to také: není boje než *povinností* a jich *přesného provádění* 14 m. než povinnosti a jich přesné provádění; umění, *jehož* není každému dáno 37 m. jež není dáno; nezbývá nám ovšem *jiného* než 94 m. nic jiného n. jiná věc. Ale přes tuto zálibu pohřešujeme zase leckde genitivu, kde by ho užil i Čech pro tento pád ani zvlášť nezaujatý; na př. nebyl*a* schůze, ve které by atd. 27 m. nebylo schůze; dostává se nám ustavičně *celá řada* příruček 82 m. celé řady, správně ovšem množství, mnohých příruček a pod.; vypišme, *co* bude pro vyučování přírodopisu potřebí 146 m. čeho; anebo s jinou chybou: příchylnost, které potřebujeme jako *prvý podklad* vší kázně 68 m. prvého podkladu.

P. se však potýká i s jinými vazbami českými, než je vazba genitivní. Neříkáme česky: nespokojovati se *s* odříkáváním 96, 127, nýbrž odříkáváním; nemáme zájem *pro* něco 22, ani lásku *pro* rostlinu 75, nýbrž zájem o něco a lásku k rostlině; neřídíme se *dle* něčeho 31, 144, nýbrž něčím; nenaučili jsme se *to* doma 68, 147, nýbrž tomu; místo: pročtení lekce postačí *pro* pří-

pravu 88 říkáme: k přípravě, na přípravu; m. v čase *tomu* určeném 154 píšeme: k tomu.

Trapná je v knize českého učitele a patrně vynikajícího odborníka záplava germanismů, tím trapnější a hříšnější, že dnes při dobré vůli nemůže býti nikomu za těžko se jim vyhnouti. Jak je pak možno žádati na mládeži v našich školách vyrůstající vypěstovaný jazykový cit a smysl pro čistotu jazyka, když jeho vychovatel — byť byl, jak pevně doufáme, výminkou — nedovede se sám uchrániti hříchů proti čistotě jazyka ani v knize, jejíž formě věnoval zajisté péči největší? Prosím opět čtenáře N. Ř. za shovívavost, budu-li před nimi opakovati výtky již nejednou opakované, ale chybám neučiníme přítrž jinak, než budeme-li je přibíjeti tak dlouho, dokud nezmizejí. V Školní praksi (bohudíky ještě, že ne v školní) našli jsme tuto sbírku germanismů a podobných výrazů nečeských: část vyučovatelská *přirozeně* nevyčerpává jednotlivých disciplin 5 m. ovšem, arci (pod. 42); důsledně a *neochvějně* 8 m. pevně, statečně; málokterý stav *vykazuje* tak široké pole působnosti 15, 30 m. má; *jedná-li se* o působení na massy 15 m. jde-li, běží-li o ně; *jedná-li se* o čest domu 101, 61, rovněž tak; stýkati se *bezprostředně* s lidem 16 m. přímo; *leží* v povaze vesničana býti uctivým 16 m. je to v jeho povaze; posvátnost obřadů *nepotkává se* s nepovšimnutím 16 m. nezůstává bez povšimnutí, nepovšimnuta; *počítati* s okolnostmi 23, 25 (46, 47, 92) m. přihlížeti k nim, míti je na zřeteli; snažme se *tak dalece* informovati, abychom 25 m. tak, do té míry; mužné, *otevřené* slovo 26, 37 m. přímé, upřímné; *docíliti* co nejideálnějšího kontaktu 26 (47, 73, 112, 154) m. dosíci; *přímočaré* vyjadřování 26 m. přímé, upřímné, nepokryté; zaslána *celá řada* petic 28 m. množství, spousta a p.; pořádná, *vyslovená* strana 29 m. určitá, zjevná (*vyslovený* klerikál 42); *vysloveně* založený (!) jednotlivec 35 snad m. určitě vyhraněný a p.; jak *se vyjímá* takový vychovatel 30 m. jak vypadá; ještě dojemněji *se vyjímá*, když atd. 102; otázka representace *hraje* veliko*u* *roli* 30 m. má velký význam; potřebné *obnosy* 30, 112 m. částky, peníze; *na* zločinnost *hraničící* procesy 34 m. téměř zločinné jednání, zločinu blízké a p.; škody mravní a materielní, *poslední* zejména tam 41 m. tyto; *ohleduplným* způsobem 43 m. šetrným; *v prvé řadě* 45 m. především; prospěch školy toho *bezpodmínečně* vyžaduje 45 (57, 134) m. naléhavě, nezbytně; *přichází v úvahu* zakročení rozhodnější 47 m. musí se na ně pomýšleti, třeba se k němu odhodlati (pod. 78); docíliti nápravy *mírnou cestou* 47 m. způsobem, mírnými prostředky; pod. pokusiti se o smír *cestou privátní* 49 (privátní cesta bývá zakázaná);

podříditi své jednání úsudku *nepředpojatých* lidí 47 m. nezaujatých, nestranných; *odpomoc* 48 m. pomoc proti něčemu, náprava; je to (autorita) *prvořadý**) požadavek 55 m. hlavní, nejpřednější; *vystavovati se* posměchu 63 m. vydávati se v posměch; to vše děti *odkoukávají* a napodobují 74 m. pozorují, toho si všímají; najdeme tak *mnohé*, jež (!) stojí za pokus 82 m. mnohou věc, mnohé věci; i v *tom* nejšpatnějším díle najdeme pár dobrých zrnek 82 m. i v nejšpatnějším; *zodpovídati* otázky 98 m. odpovídati na ně; mají *ostřejší* smysl pro modulaci hlasu 120 m. bystřejší; *vykonaly* na lidstvo mimořádný vliv 128 m. měly na ně neobyčejný vliv; aby se děti vyjadřovaly svými myšlenkami, třeba že tu a tam slovo nebo výraz správně jim *neležel* 129 m. správně nevolily, na správný nepřipadly a p.; *obdivovat mohutnost* bouře 140 m. diviti se, podivovati se jí; *neomezujeme* se nikdy *na* popis 140 m. nepřestáváme na něm atd. Blahodárnému vlivu německého cítění děkuje náš autor i za výběr dutých, kancelářských formulek, které už dnes přestávají pomalu strašit i v úředních šimlech, zato tím více zarážejí v knize pokrokově psané. Na př. »v ohledu« ve všech možných variacích: *v tom ohledu* 17 (a bezpočtukrát), v mravním *ohledu* 52, *v* ohledu *politickém* 85, *v ohledu* způsobu kulturní práce 16, *v ohledu* učitelovy mluvy 99, *v ohledu* početních způsobů 114 a j. (126, 158, 160); »v důsledku«: *v důsledku* svého postavení 48 (49), *v důsledku* toho 73 (91), *v* jichž *důsledku* 53; a pod. *následkem* toho 58; *za účelem* přizpůsobení se 26; *na základě* usnesení sboru 102; *v zájmu* stručnosti 43; *po případě* 48, 49 nebo *případně* 161 atd. Schází snad jen potahmo a zdeúředně, aby byla sbírka úplná.

Doplňuji ji zato některými slovy českými, ceny stejně pochybné, jako *ryzí* pravda 19 m. čistá, *úbor* 32 m. šat, *proveditelný* 49 m. vykonatelný, možný, *podvýživa* 68 m. chatrná výživa, *předskok* 82 m. výhoda, *učba* 80 (81, 128) m. učení, vyučování, *neukrotitelná* touha 121 m. nezkrotná, nesmírná, *patřičný* 149 m. náležitý ap.

Vážnější chybou u českého autora než tato papírová slova, která se potulují jako Ahasver s kletbou na čele po českých knihách, jest nedostatek smyslu pro přesný smysl domácích slov, jichž náš spisovatel užívá. Napíše-li na př., že se snažíme vysvětliti celý případ jako *složku* okolností 37, co si představuje slovem »složka«,

---

*) V Meyerově Deutsche Stilistik (s. 13) se vypočítávají rozličná něm. »Modewörter«, jako anregend, tiefgründig etc., »oder gar das f u r c h t b a r e erstklassig«.

kterému by zde každý Čech rozuměl ve významu součást (komponenta), ne výsledek, sběh a p., jak si toho žádá smysl? Jak rozumí slovesu »odolati«, když, dávaje kolegům výstrahu před ukvapeným kritisováním, píše: »A nemožno-li již kritice *odolat*, tož začněme každý u sebe« (41)? Odolat, toť nepodlehnout, vydržet, ale autor chce říci: když se už kritiky nemůžeme zdržet, bez ní se obejít, anebo když *potřebě* kritiky nemůžeme odolat. S takovouto nepřesností ve volbě výrazu se setkáváme v této knize dost často: *otázka platební* nedovoluje, aby otec kupoval dětem bezvadný šat 30 m. plat; *v zájmu prospěchu* žactva 30 m. v prospěchu, na prospěch (neboť v zájmu i ve prospěch je totéž); pracujme k tomu, aby *stranný* boj veden byl reelně a taktně 43 (ale stranný znamená nám dnes opak toho co nestranný, kdežto autorovi šlo o boj stran [politických] nebo straníků, tedy o boj stranický); i když se vyskytnou někde jednotlivci, kteří lámou a boří plány, jistě se najde *opět* v našem sboru většina, která prohlédne tu hru atd. 33 m. zase (neboť opět = po druhé, znovu); žáci sledují můj *vývin* 61 (což má znamenati, že pozorují, jak pan učitel před nimi vyvíjí poučky, a ne, jak by každý jiný tomu rozuměl — nehledíc na ten vývin, závin —, že se snad dívají, jak se pan učitel vyvíjí před jejich očima); chceme míti děti s dětským srdcem, s jejich dětskými nápady a *přestřelky* 73, snad m. výstřelky (neboť přestřelka se sem nehodí tvarem ani významem, slova přestřelek není); kvalita *zastupovaných* knih je zkoušena knihovním výborem 83 m. kupovaných, opatřovaných (asi kontaminací se rčením »ten a ten autor je zastoupen v knihovně těmi a těmi spisy«); spolkaření *zabírá* učitelstvu mnoho práce 85 m. stojí je mnoho práce (nebo zabírá mu mnoho času); snažme se při výkladu vžíti do duševního *prostředí* žáků 94 m. do duševního stavu, života a p. (neboť prostředí, milieu, jsou podmínky, okolí, v němž se určitý stav vytvořuje); taková bilance učby směřuje *k navázání* učiva *v* logické *celky* 95 m. k spojování, slučování (navazovati lze přetrženou nit, obrazně: přerušený postup); snad si ani dost *výrazně* neuvědomujeme 104 m. určitě, zřetelně (uvědomování nemá výrazu); poznávati tvary měřické nikoli pro ně *samotny*, nýbrž pro praktickou potřebu 115 m. pro ně samé (»samotný« je osamocený, opuštěný); *k pamětným* recitacím vybíráme články vázané (t. j. v řeči vázané) 121 m. k recitacím nazpaměť, k přednášení zpaměti (pamětné je to, co nám něco připomíná, na př. peníz; dáti na pamětnou = aby si to pamatoval); abychom mohli disponovati větším *penízem* 146 m. větší částkou peněz, abychom měli víc peněz (větší peníz byl na př. starý čtyrák); krásná báj

Ikarova přestala býti bájí 148 m. o Ikarovi (Ikaros ji ani nesložil, ani nezpracoval, protože mu na to už nezbyl čas); při krasopisu *sledujeme* úhlednost, čitelnost a správnost tvarů 154 m. usilujeme o ni, hledíme jí dosíci, máme ji na zřeteli (neboť sledovati znamená stopovati, jíti po stopě) atd.

Přirozeným, ovšem nežádoucím ovocem tohoto nedosti jemného smyslu pro vhodné slovo a pro přesný významový odstín jsou pak vazebné i obrazové katachrése, zplichtěniny, které působí někdy násilně, někdy komicky. Na př. nové *směry*, jež dnešní školou *kráčejí* 17; *zorný úhel*, který *dostal* (inteligent) za svého mládí jako školák 17; ve sborech *určených* touto *nemocí* 34; všude *zeje* jenom *suchopár* (34); k zamezení *špatného pokroku* žactva 101; (zlá pověst) jako *stohlavá zmije rozšiřuje se od úst k ústům* 67 a j.

Zjevem naprosto nezdravým, až skoro chorobným, je nemírná záliba autorova v slovech cizích, jimiž se zřejmě snaží dodati svému slohu modernosti, vybranosti a učenosti, ač dosahuje v mnohých případech pravého opaku. Při čtení jeho knihy se člověku zdá, že má spisovatel pro svou potřebu zvláštní slovník cizích slov, založený obráceně, totiž tak, že k slovům domácím jsou připojeny výrazy cizí, a že všude, kde mu jeho slovník dává k tomu možnost, nahradí slovo české, které se mu tiskne do pera, výrazem nečeským, jak se domnívá učenějším a vybranějším. Tím se stává, že se jeho sloh nejen v pravém slova smyslu hýbe cizími slovy jako sýr červy, nýbrž i to, co se přihází lidem překládajícím se slovníkem bez dostatečné znalosti cizí řeči, že sáhne po slově nepravém a upadne pak v podobnou směšnost jako onen školáček, který v německé úloze o Liviovi napsal, že se nám z jeho díla zachovalo 35 knih und einige zerbröckelte Prezel, protože si našel v Rankově slovníku: zlomky = zerbröckelte Prezel.

Takových načisto zbytečných, jen z pouhé ješitnosti užitých slov cizích je v knize Průchově hotová záplava. Všude, kde by měl říci, že něco »jest«, P. napíše, že to *existuje (existují* smutné případy 22, *existuje* jistá mez 27, *existují* hasiči 146 atd.); místo »nauky« řekne *discipliny* 5, m. cíle — *mety*, m. nasazovati, dávati v sázku svou oblibu — *riskovati* svou *popularitu* 16, m. nádhera obřadů — *pompésnost ceremonií* 16, m. už napřed — *a priori* 22, m. pročísti — *prostudovati* 23, m. buďme člověkem — *representujme* člověka 26, m. styk — *kontakt* 26, m. hlásati — *proklamovati* 26, m. panství — *doména* 29, m. vnitřní a zevní — *interní a externí* 31, m. podkládati — *imputovati* 33, m. vzbuditi nedůvěru — *sdiskreditovati* (spr. zdiskreditovati) 33, m. *čilost* — agilnost 34, m. pod *záštitou* kolegiality — pod imunitou 34, m. vnucovati n.

vnukati — *vsugerovati* (spr. vsugerovávati), m. srážka, utkání (osobní) — *kolise* 37, m. *hmotná* škoda — materielní, m. zkoumati (okolí) — *sondovati* 42, m. rázně — *radikálně* 42, m. neshoda — *disonance* (vl. disharmonie) 43, m. nepovolaný — *nekompetentní* 43, m. šířiti — *propagovati* 43, m. činně se účastniti — *exponovati* se 44, m. nadržování (politické straně) — *protežování* 44 atd. Nemohu dále vypisovati příklady takových zbytečných cizích slov; jsemť teprve v první čtvrtině knihy a nezaznamenávám ani příkladů všech. Jsou věty, které zrovna praskají pod tíhou cizích výrazů; na př. napíše-li P., že se sbor stal *doménou* pevněji založeného jednotlivce nebo *routinovaného debatéra*, jenž *aspiruje* na *primát* (45).

Neznaje sám skutečného dosahu a váhy cizích slov, jež se mu při povrchním odhadu pletou do pera, volí P. často slova zbytečně silná, která k dané představě přiléhají jako pěst na oko. Tak píše na př., že se učitelé mají přizpůsobovati venkovským poměrům, nechtějí-li na sebe vrhati *odium excentrika* 27; že osobnost učitelova má se jako *magické fluidum* přenášeti na celé prostředí 30; že si žáci oddechnou po té školní *tortuře* 87; mluví o *eskamotérech-umělcích* v sdělávání školních příprav 87, o úředníku a knězi chráněném *sacrosanktem* (!) svého povolání 17, o vesnických lidech k učitelům až *devotně* uctivých 100, o osobní nevraživosti, která pod rouškou kolegiality slaví *pravé orgie* 34, o ideálu školy, který nesmí býti uváděn v pochybnost politickými *chimérami* 44, vykládá o výprasku ve škole jako *o brutálním násilí* 65 atd.

Průcha dále nemá smyslu pro to, že cizí slova potřebují svého zvláštního stilistického prostředí a ovzduší, do něhož se hodí, a že není možno posaditi cizí výraz do každé věty, ať se v ní mluví o čemkoli. Napíše-li někdo o klukovi stěžujícím si na kamaráda, že ho kopl neurvale do nohy, protože si s ním nechtěl hrát: »Pepík *protestoval energicky* proti *brutalitě* Honzově, který mu způsobil kopnutím vážnou *kontusi*, protože *se separoval* od hry«, stává se směšným. A do podobných směšností upadá i autor Školní prakse v své nemírné zálibě v cizích slovech. Na př. dítě vyjmenuje *historie* všech *defektů* své loutky 64; dítě, jemuž se ukřivdilo, *se separuje* 66; poměr, který musíme zamezit *suspensí* třídní ústavy 60; školní hodina uběhne bez *fadessy* 86; (vzájemnými) hospitacemi dodáváme naší praksi ráz (!) *universálnosti* 80; *absolvujeme* před žáky vzorný proslov 84; dítě přinese z vlastní *iniciativy* květiny 102; obecní stříkačka je škole vždy k *disposici* 146; jenom koně se těší pozornosti perníkářů, psa jsem nikdy v jejich *exposicích* nespatřil 88 atd.

Nejsměšnějším se ovšem stává takovýto spisovatel, zahalený v učenou togu cizích slov, když sám cizí slova komolí ať formálně nebo obsahově a ukazuje, že jich buď nezná nebo jim nerozumí. Neboť pósa povýšené učenosti snoubící se s nevědomostí bývala odjakživa jedním z hlavních zdrojů komiky. Snad bychom ještě snesli, píše-li P. *theorisování* 69 m. theoretisování, »*šlágy*« 79 m. »šlágry«, piecy 164 m. pieçy, *diagramický* 94 m. diagramatický, *brachyologie* 100 m. brachylogie, ač ten, kdo užívá cizích slov, má znáti i jejich správný tvar. Ale těžko se smířiti s tím, když jich užívá nevhodně anebo chybně. Píše-li P. vážně o obci, že *se representuje* největším počtem odsouzenců (24), je to divný názor o representaci; píše-li o ideálních učitelích, že jsou věrnými *kopiemi* hrdinů ze Zapadlých vlastenců 38, je to divná poklona. Píše-li *o překročení* určitého *niveau* 27, neví asi, že niveau je plocha, rovina, kterou nelze překročiti; píše-li, že není třeba napodobovati všechny *specie* venkovského lidu 26 (t. j. zvláštnosti jeho povahy), neví zase, že specie patří do omáčky, a ne do charakteru; píše-li, že z dogmat *stíráme aureolu* nedotknutelnosti 72, zapomíná, že aureola je záře, která se nedá utřít, a že je kolem něčeho, a ne na něčem. Není možno říkati, že učitelé na jedné škole výborně *prosperují* a na jiné se neosvědčují 35, ani že by se svou rákoskou jinde lépe *prosperovali* 66, protože »prosperovati« znamená »prospívati, dařiti se«, (franc. prospérer), nikoli »míti úspěch« (franc. réussir), jak žádá smysl. Je zajisté lze mluviti o reformaci, husitství a p. jako o reakci (proti úpadku církve, mravů a p.), ale nelze je nazývati *idejemi reakčními* 41, t. j. zpátečnickými, protože to byly na svou dobu právě ideje pokrokové. Je-li dobytčeti nevolno, nesvolává se *koncilium* 102, protože to svolává jen papež a na jiné věci, nýbrž nanejvýše snad konsilium (lékařské); vykládá-li učitel páté přes deváté, nemůže se o něm říci, že *logicky* přeskakuje 87, protože mluví-li logicky, nepřeskakuje, a přeskakuje-li, není to logické; nelíbí-li se obecenstvu prosté národní písně, nelze napsati, že mu nejsou dosti *fair* 160, poněvadž »fair« je bezvadný, kdežto náš autor myslí dost »nóbl«. Jak je možno zvyšovati *agilní úroveň* třídy 59, uváděti náladu písně *do nevinné pósy* 159, zavrhovati všechny *definice* a jenom *násobilku* ponechávati 111, nebylo mi dost jasno. *Confiteor* pokládá P. patrně za vyznání lásky, neboť píše »v ohledu milostné písně«, že bude brzy *Confiteorem* naší mládeže 160.

Nad některými výroky vyšňořenými cizojazyčnou parádou zůstává člověku opravdu rozum stát. Suďte prosím se mnou a rozvažujte: zákon akklimatisace jest pojmem vysloveně *eminentním*

27; musilo býti užito i *nejpreventivnějších* opatření 86 (patrně aby se nemusilo sáhnouti k nejdodatečnějším); myšlenka svobody přímo *evolučně* zasáhla v náš život 108; podkladem *kontemplativní* kázně musí býti láska k učiteli 60; nejzřetelněji jeví se taková *energetika* vůle při působení na masy 30 (ó Ostwalde, zakladateli této nauky!); při kreslení motivků nutno několik *variet* žákům ukázati 151 (variace na varioly, tentokrát z přírodopisu); já nepotřebuji přípravy; když tak vstoupím do třídy, hned dostaví se mi *aspirace* 84 (patrně aspirace na inspiraci). Nejhorší je, když obec rekuruje proti spravení školních vrat až k nejvyšší soudní *instalaci* 20.*)

Pánové, pánové! Nemyslíte, že by bylo opravdu třeba nějaké instalace, která by se vší energetikou vůle učinila nejpreventivnější opatření proti takovýmto varietám spisovatelským? Nenapadá vás nikdy myšlenka, kdybyste tímhle způsobem hráli před veřejností na kterýkoli jiný nástroj než český jazyk, že by vás potkal týž osud jako pana △ (v. Neruda, Sp. 2, 292), když vykládal na Žofíně dámám o funusech? E.

HOVORNA.**)

HLEDĚTI (J. K.). Rčení hleděti si něčeho (hleď si práce, hleď si svého) není, jak se zdá, staré, pochází asi ze 17. st. (jako leckteré rčení jiné se zvratným si), ale není cizího vzoru, podle něhož by bylo mohlo vzniknouti, a nelze pochybovati, že je poctivě české. V starší době se říkalo jen hleděti (nechť toho on hledí; hledí temnosti mrzkost; hleď nižšího místa); tak nebyl vyjádřen přímý vztah podmětu ku předmětu a hleděti něčeho mohlo znamenati i dbáti o věci cizí (hleděti něčího prospěchu, něčí smrti, svého pána atp.). S tímto významem »dbáti oč« souvisí, říkáme-li na př. hleď se tam dostati, hleď, aby ses brzy vrátil, hleď, ať již jsi zase zde a pod.; podobné věty nalézáme již v starém jazyce a není proč pochybovati o jejich správnosti.

KAPACITA (B. K.). Slovo »kapacita« je původu latinského (capacitas, z příd. jména capax, jež souvisí zase se slovesem capere, bráti); působením

---

*) Nešťastná cizí slova! Nedávno jsme slyšeli na přední plošině pražské pouliční dráhy vykládati strážníka, jak se obviněný při výslechu bránil slovy, že prý mu takovou sprostotu snad přece nebudou amputovat (= imputovat), a v »Seznamu osob a ústavů university Karlovy ve studijním roce 1921—22« dočtli jsme se na str. 55, že jeden pán je soukromým docentem kosmetické fysiky (= kosmické). S.

**) Na dotazy a poznámky nepodepsané redakce neodpovídá.

franc. souznačného slova capacité přešlo v 18. stol. do němčiny (Kapazität) a v novější době i k nám. »Kapacita« znamená způsobilost v sebe (mnoho) pojmouti, vnímavost, chápavost, schopnost, zdatnost; přenesením na osoby značí kapacita člověka schopného, vynikajícího. Slovo »kapacita« ať ve významu abstraktním (tepelná kapacita) nebo konkretním (Palacký je kapacita) skloňuje se ovšem podle vzoru »ryba« (jako abnormita, nudita, intensita a p.) a zůstává rodu ženského, i když se vztahuje na osoby mužské; tedy na př. Thomayer, Maydl a j. jsou lékařské kapacity (2. p. ode všech lékařských kapacit). Podstatná jména »levita, jesuita, husita« mají příponu jiného původu, jsou mužského rodu a skloňují se s některými odchylkami (na př. 1. p. husité) podle vzoru »sluha«. Proto také zaměňovati skloňování podst. jmen jako »kapacita« se skloňováním jmen typu »husita« nelze; není tedy správné ani »kapacitové«, ani »kapaciti« (ač se v pražském argotu takové tvary s dalšími obměnami slova žertovnými nebo neumělými vyskytují), ani »kapacité«.

KUDLA (V. J.). Gebauer vykládá toto slovo z lat. cultellus »nožík« (culter »nůž«) rozlišovací ztrátou l (jako Vilém z Vilhelm); snad je kratší hledati jeho původ ve franc. coutelas (vysl. kutla) »tesák, nůž«. Slovo to by se k nám bylo mohlo někdy dostati s francouzskými vojáky; podle koncovky by bylo změnilo pův. rod m. v ženský a místo t je d podle slova »kudly« (chuchvaly hustých vlasů). Dokladů ze starší doby není (u Jungmanna jen ze současné lidové mluvy); Tomkovo »kudlák« (v sezn. řemesel v Zákl. místop.) se zdá Tomkovým překladem lat. cultellator (nožíř). Vliv koncovky na rod jména je veliký; franc. dépôt v lidové mluvě naší je depo r. stř. (pův. r. m.), vlašské slovo r. ž. opera je ve franštině (opéra) r. m., protože jména na -a (ps. -as, -at a pod.) jsou r. m.

KŮLNA (J. R.) je odvozenina slova k o l o a má tvary příbuzné se stejným významem i v jiných jaz. slov. (pol. kolnia, slovin. charv. kolnica). Mn. č. kola v jazycích jsl. i v st. češt. (tak i v tvaru kolesa) znamená také »vůz«; podle toho byla »kůlna« pův. přístřeší na vozy. Tvar s ů je obvyklejší a asi i správnější než kolna (také Pravidla jej uznávají); o bylo snad oprávněno v 2. p. mn. č. (do kolen), kde je v slabice otevřené. Býval i tvar kólně (kůlně), jakož v podobných slovech i jinde se střídávají koncovky -na, -ně (-ňa); v. V, 189; někde se tak říká posud (mor. kulňa).

NÁDBA (V, 270). O tomto slově nás došly tyto zprávy, jež potvrzují, že jeho význam není vyhraněn s žádoucí určitostí ani tam, kde žije. »V Litenčicích u Kroměříže se říká »měl jsem to pole v nádbě«, t. j. »na paměti s úmyslem koupiti je při vhodné příležitosti« (Dr. J. Ovečka S. J. v Bubenči u Prahy). »Také v nářečí dolnobečevském (u Přerova) je toto slovo známo, zpravidla v tvaru v n á d b ě; říká se »mám něco v nádbě«, ve smyslu: naději se něčeho, očekávám něco, doufám, že něco dostanu« (řed. r. gymn. v Uh. Hradišti Jos. Bartocha).

OBRTLÍK (A. V.) s německým Ober- nikterak nesouvisí. Je to zdrobnělý tvar slova obrtel (2. p. obrtle), a to zas se skládá z předpony ob-, z kořene v'rt-, který máme v slovese vrtěti, a z přípony -'l, která se vyskýtá na př. v podst. jm. trupel; je to tedy staré slovo domácí. O jeho stáří svědčí mimo jiné i to, že se v něm jeví skupina -bv- změněna v -b- tak jako v jiných starých slovích (obal z ob-val, oběsiti, oblak, oblek, stč. obrtnúti sě = obrátiti se atp.). Významy shledáváme u slova obrtel a jeho zdrobnělin (obrtlík, obrtlíček) rozmanité; předmětů, které se vrtí, otáčejí, je mnoho a všelijakých. Někde tak říkají dřevěné závoře u dveří, která se otočením zakládá do háku; v železnických obchodech rozumějí obrtlíky kovové otáčecí závorky okenní rozličných tvarů; u vozu je obrtlíkem ta část, která se otáčí na nápravě (část, do které jsou zasazeny klanice a která v jiných krajinách slove oplen nebo oplín), podobný obrtlík znají čeští dělostřelci; Dobrovský uvádí obrtlík ve významu hračky, kterou obecně jmenujeme vlk; slovníky znají obrtlíky také u pip (»kohoutek«), u třmenu, u udidla, u hamru; a jsou i stará rčení obrazná jako »míti jazyk, mysl na obrtlíku«, »býti, seděti, točiti se na obrtlíku« a pod.

ORUSITI (A. L.). »Orusiti zajíce« (ohajtlovati) mohlo vzniknouti nějakou asociací z výrazu »orušiti«, jako se říká v myslivecké terminologii »rušiti jelena«, t. j. vyvrhnouti atd.

PTÍNĚ (A L.). Jaký je základ rčení »chodit na ptíně« (t. j. choditi sekati, hrabati a sušiti trávu v lesích pro královské koně na Křivoklátě), je dnes těžko vyložiti. Snad je tu opravdu přeneseno určení místní (choditi na Ptíně) na vlastní výkon pracovní, zvláště když se pod. místní název »Na Ptíních« v křivoklátských lesích vyskytuje. Místní název Ptíň, Ptíně (ze Ptíně, ze Ptíní) se objevuje také v starších zápisech moravských jako obměna jména Ptení (z kmene p't-, který je v slově pták).

STRUMEN (J. P.). Slovo »strumen« jest odvozeno (pod. jako plamen, pramen, křemen a j.) příponou -men z kmene sreu-, téci, který je také v českých slovech »struha, o - strov« (něco obtékaného), a znamená pramen. Podle našich slovníků se vyskytuje místy v Čechách (v Podkrkonoší, na Mělníku) a na Moravě. Starých dokladů slovníky neuvádějí, ač jest pravděpodobno, že i v starším jazyce slovo to žilo, protože se vyskytuje také v polštině a v horní lužičtině.

VEJRUŇK (A. L.). Slovo to v tvaru »výrunek« uvádí už Jungmann z Rosy s významem Zahlungstermin a s pravděpodobným výkladem z něm. Währung. Domněnku Jungmannovu potvrzuje Brandl (Glossarium 360), podle něhož »verunk (vejrunk, vejrunek)« je z něm. waere, waerung (cautio, certificatio) a znamená Kaufpreis, Zahlung, Fristzahlung; na př. co jest dlužen zůstal a kdy který verunk položil (Kn. Jarom.); místo závdavku položiti má vejrunku 6 kop a p.

Z redakce odpovídá Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. (dř. Th. Venta) v Praze I., Bílkova ul. č. 17.